

مقالاتی درباره‌ی شهر اسلامی

ترجمه و تألیف:

دکتر حسین ایمانی بروجردی
(دانشیار دانشگاه تهران)

مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران

سرشناسه	ایمانی جاجرمی، حسین، ۱۳۴۷ - گردآورنده، مترجم
عنوان و نام پدیدآورنده	مقالاتی درباره‌ی شهر اسلامی / ترجمه و تالیف حسین ایمانی جاجرمی.
مشخصات نشر	تهران: مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، ۱۳۹۳
شابک	978-600-6080-37-6
مشخصات ظاهری	۱۳۵ص: جدول .
وضعیت فهرست نویسی	قیفا
یادداشت	کتابنامه
موضوع	شهرها و شهرستان‌های اسلامی — مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	قاهره (مصر) — تاریخ
شناسه افزوده	شهرداری تهران. مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران
رده بندی کنگره	۱۳۹۳ م ۹۴۷/۵ الف/ HT۱۴۲۷
رده بندی دیویی	۳۰۷/۷۶۰۹۱۷۶۷۱
شماره کتابشناسی ما	۳۶۴۳۰۸۱

مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران

دبیرخانه‌ی شهر اسلامی-ایرانی

ترجمه و تألیف: دکتر حسین ایمانی جاجرمی (دانشیار دانشگاه تهران)

رئیس دبیرخانه: دکتر روح‌الله عالمی

ناظر علمی و دبیر دبیرخانه: دکتر عبدالحسین کلاتری (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

اعضای علمی دبیرخانه: دکتر علی انتظاری، دکتر سید محمود نجاتی حسینی

ویرایش و صفحه آرایی: نگارستان حامد

نوبت چاپ: اول

چاپ: مرکز چاپ نشر شهر

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۵۵۰۰ ریال

ناشر: مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران

کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است.

نشانی: خیابان شریعتی، خیابان پل رومی، خیابان شهید اکبری، نبش خیابان آقابزرگی، شماره ۳۲

تلفن: ۲۲۳۹۲۰۸۰-۸۳

کدپستی: ۱۹۶۴۶۳۵۶۱۱

<http://rpc.tehran.ir>

info@rpc.tehran.ir

سخن نخست

شهرها مانند تمامی واقعیات اجتماعی دیگر، نه موجودیتهایی فراتاریخی و فرهنگی، که ریشه در تاریخ و فرهنگ و جامعه دارند. بدین جهت، شهرهای مناطق مختلف جهان، بهرغم شباهتهایی که در برخی ارکان و ویژگی‌ها با یکدیگر دارند، به جهت همین ابتدا بر تاریخ و فرهنگ متفاوت، تفاوت‌های چشمگیری نیز با یکدیگر دارند. تفاوت‌هایی که فراتر از نوعیت، به فردیت آن‌ها اشاره دارد. البته چنین تفاوت‌ها و فردیتی، در آغاز شکل‌گیری شهرهای صنعتی و تکوین علوم انسانی و اجتماعی جدید نادیده انگاشته می‌شد و سعی بر آن بود تا بر مبنای مدل تک‌خطی که برآمده از تجربه‌ی تاریخی غرب جدید بود، گذشته و آینده‌ی سایر جوامع فهم شود. البته فارغ از این فشار معرفتی، فشارهای وضعیتی و عینی ناشی از گسترش نظام سرمایه‌داری غربی و دست‌اندازی بر مناطق سایر کشورهای غیرغربی (کشورهای جنوب/ توسعه‌نیافته شرقی/ خاورمیانه) نیز موجب شد تا بهرغم توسعه‌ی نسوز شهرهای غیرغربی و تفاوت آن‌ها با شهرهای غربی، درمجموع ادراک یگانه‌ای از آن‌ها بسط و گسترش یابد.

باین حال، به موازات به چالش کشیده شدن فرضیه تک‌خطی غربی و تأکید و توجه به بنیادهای تاریخی و فرهنگی شکل‌گیری واقعیات و معارف اجتماعی، تحولی عظیم در مطالعات شهری صورت گرفت که به موجب آن «شهرها» جایگزین «شهر» شد. در نتیجه‌ی این تحول، شهرهای نقاط مختلف جهان به تناسب بنیان‌های تاریخی و فرهنگی خود، غنای مستقل یافتند. در این مسیر بود که استعمال ترکیباتی نظیر «شهر غربی»، «شهر شرقی»، «شهر مسیحی»، «شهر اسلامی»، «شهر ایرانی» و ... بیشتر شد. چنین ترکیباتی به این مهم ارجاع داشتند که شهرهای نقاط مختلف جهان، اگرچه شباهتهایی با یکدیگر دارند، اما تفاوت‌های مهمی نیز با یکدیگر، به‌ویژه با شهرهای غربی، دارند. فردیت و هویت آن‌ها را شکل می‌دهد. در این میان، با توجه به گستره‌ی جهان اسلام و نیز تأثیر تمدن اسلامی این دین مبین، مطالعات وسیعی درباره‌ی شهرهای اسلامی در کشورهای مختلف صورت گرفت که با کمال تأسف باید اذعان کرد کم‌ترین رونق را در ادبیات مطالعات شهری در ایران داشته است.

این واقعیت تلخ، آنگاه که با نابسندگی و نقصان تحلیل‌های متکی بر ادبیات غربی درباره‌ی شهر تهران و نیز فقر شدید تحلیل‌های بومی در آن باره همراه شد، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران را بر آن داشت تا به‌صورت ویژه بر این موضوع متمرکز شود. در این راستا، پیشنهاد تأسیس «دبیرخانه‌ی شهر ایرانی-اسلامی» مطرح شد و ضمن تنقیح و تصویب این پیشنهاد، دبیرخانه از پاییز ۱۳۹۱، با دعوت از اساتید صاحب‌نظر آغاز به کار کرد. این دبیرخانه ضمن برگزاری نشست‌های گوناگون داخلی، با دانشوران متعددی نیز

مشورت و بدین طریق اولویت‌های پژوهشی و حوزه‌های فعالیت خود را مشخص کرد. سپس به موازات پروژه-های تعریف‌شده، برون‌سپاری و نظارت آن‌ها نیز توسط دبیرخانه صورت گرفت. آنچه پیش روست، گزارش یکی از این پروژه‌هاست که اگرچه بری از خطا و نقصان نیست، از این جهت که جزء اولین گام‌ها در این حوزه است، قابل تأمل است.

امید است این اثر که با سعی وافر محقق و هدایت و نظارت اعضای محترم دبیرخانه‌ی شهر ایرانی-اسلامی صورت گرفته است، مطبوع افتاده و با عطف توجه و نقد اصحاب خرد گامی در مسیر توسعه‌ی مطالعات شهر ایرانی اسلامی باشد.

بابک نگاهداری

رئیس مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران

www.ketab.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۹
درآمدی بر مفهوم شهرهای اسلامی.....	۱۱
دیدگاه، شکل شهری و فرهنگ شهری اسلامی سنتی: نیاز به بررسی‌های بیشتر برای تدوین نظریه.....	۴۳
شهر اسلامی؛ افسانه‌ی تاریخی، هیئت، اسلامی و مناسبت کنونی آن.....	۵۵
تنوع عراقی‌ها، نامتجانس بودن جامعه، شان، پیشرفت آن‌ها در عصر پادشاهی به‌سوی ساختار سیاسی مستحکم.....	۸۳
قاهره.....	۱۰۹

پیشگفتار

با آنکه گفت‌وگو و علاقه‌مندی بسیار در سطوح سیاست‌گذاری و دانشگاهی درباره‌ی شهر اسلامی و ابعاد آن مشاهده می‌شود، جای طرح مباحث جدی و آکادمیک بین‌المللی در این حوزه به زبان فارسی خالی است. پژوهش درمورد شهر اسلامی با توجه به تجربیات بین‌المللی پژوهشی و کارشناسی می‌تواند غنای بیشتری به دست گیرد و کیفیت مباحث طرح‌شده را در این باره افزایش دهد. به سبب تأثیرگذاری مسلمانان در تاریخ، ریشه در سده‌های میانه، منابع مناسب هرچند اندکی در این خصوص وجود دارد که به شهر اسلامی یا شهرهای مسلمانان پرداخته است.

در آغاز کتاب حاضر، مقاله‌ای مفهومی و نظری نوشته‌ی حسین ایمانی جاجرمی درباره‌ی شهرهای اسلامی آورده شده است. در ادامه، ترجمه‌ی تعدادی از مقالات معتبری آمده است که جنبه‌ی نظری یا تاریخی دارند. نخستین این «تألیفات» از آن ژانت ابولغد است که نام آن «شهر اسلامی - افسانه تاریخی، ماهیت اسلامی و مناسبت کنونی آن» است. مترجم این مقاله ناصرالدین غراب است. ابولغد در این مقاله به بررسی این مفهوم پرداخته و نگاه شرق‌شناسی به شهر اسلامی را نقد کرده است.

مقاله‌ی دوم با ترجمه‌ی حسین ایمانی جاجرمی را بسیم س. حکیم نوشته است که نامش «شکل شهری در فرهنگ‌های اسلامی سنتی: نیاز به بررسی‌های بیشتر برای تدوین نظریه» است. مقاله‌ی حکیم پرسش‌های مهمی طرح کرده است که پژوهش‌گران حوزه‌ی شهر اسلامی می‌توانند آن‌ها را به‌منزله‌ی دستور کار پژوهشی خود قرار دهند؛ پرسش‌هایی که به نظر حکیم اکنون پاسخ‌هایی شایسته و درخور بدان‌ها داده نشده است.

مقاله‌ی سوم به نام «تنوع عراقی‌ها، نامتجانس بودن جامعه‌شان، و پیشرفت آن‌ها در عصر پادشاهی به - سوی ساختار سیاسی مستحکم» با ترجمه‌ی حسین ایمانی جاجرمی نگاهی جامعه‌شناختی به مسئله‌ی شهر و محیط پیرامون در عراق در نیمه‌ی نخست سده‌ی بیستم دارد و آن را حنا بطاطو نوشته است. مقاله‌ی آخر هم از آن آندره ریموند است که در آن تحولات قاهره، از مهم‌ترین شهرهای اسلامی، را بررسی و تحلیل کرده است. مترجم این مقاله جمال سرمدی است. امید است این مجموعه مقالات بتواند دانش صاحب‌نظران و پژوهش‌گران را درمورد شهرهای اسلامی افزایش دهد و آنان را برای پژوهش بیشتر و ژرف‌تر در این حوزه تشویق کند.